

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ἘΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Ζ΄.

Ὅτι δὲ περὶ τοῦ τοῦ Πλάτωνος ἔργου
βούλομαι ἢ περὶ ποιήσεως καὶ αἰσθητικῆς
τῶν αὐτῶν ἔργων. (Ἰδὲ τὸ ἔργον).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1884

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΒΡΑΧΕΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΙΜΗΣ.

Α'.

Πίστις καὶ ἐπιστήμη εἶνε οἱ δύο παράγοντες τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, ὅτε μὲν ἐν ἀρμονίᾳ, ὅτε δὲ ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἀλλήλους διατελοῦντες. Τόγῃ νῦν δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι ἐν τε τοῖς θρησκευτικοῖς καὶ ἐπιστημονικοῖς ζητήμασιν ὑπάρχει ἀμείλικτος πόλεμος, δύο ἐχθρικά καὶ ἀλληλα καταπολεμοῦντα στρατόπεδα· ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Σύλλαβος τοῦ Πάπα ἀρροίξει πᾶν ἐπιστημονικὸν ἔργον, ἀντικείμενον ταῖς δεσποτικαῖς αὐτοῦ ἀρχαῖς· ἐνῶ δὲ ἡ Ἰησουϊτικὴ πονηρία ἢ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου ἀποπειρωμένη νὰ παρακωλύσῃ συνεδύασθη μετὰ τῆς ἀπλότητος τοῦ κάτω ὄγλου ἐναντίον τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς συνειδήσεως, βλέπομεν ἀφ' ἑτέρου τὸν Ἐκκλησιαστικὸν ἀγῶνα μετὰ πολιτικοῦ χρωματισμοῦ καταλαβόντα τὸν δημόσιον βίον ἐν Εὐρώπῃ· καὶ οἱ μὲν Ἵπεράλπιοι, οἵτινες κανονίζουσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν συνφθὰ τοῖς δόγμασι τοῦ Παπικοῦ Συλλάβου, ἀγωνίζονται ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς θρησκείας ὑπὲρ τῆς καταπεσοῦσης κοσμικῆς ἐξουσίας τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἱεραρχίας, ἡ δὲ Καθολικὴ Ἐκκλησία διὰ τῆς ἀξιωματέμου καταχρήσεως τῆς αὐθεντίας αὐτῆς ἀπώλεσε τελέως τὸ πηδάλιον, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν εἰς δόγμα ἀνακήρυξιν τοῦ Ἀλαθῆτου· οὐ μόνον δὲ πάντα ἠθικὸν δεσμὸν ἀπέβαλε, εἰσαγαγοῦσα τὴν εἰδωλολατρείαν οὕτως εἰπεῖν διὰ τῆς θεοποιήσεως τοῦ προσώπου τοῦ Πάπα, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσεν ἐκτός τοῦ σχίσματος τῶν Παλαιῶν Καθολικῶν τὸ μὲν εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν, ψυχρότητα καὶ περιφρόνησιν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀρνητικὴν ἐνίσχυσιν τῶν κοινωνιστικῶν ιδεῶν, αἵτινες ἀπειλοῦσιν ἐν πολλαῖς μεγαλοπόλεσι τῆς Εὐρώπης πᾶσαν ἠθικὴν ἔκλυσιν καὶ ἐν γένει τὴν ἐντελῆ τῆς κοινωνίας ἀποσύνησιν. Ἄλλ' αἱ ἀφόρητοι ὁμως αὐταὶ καὶ ἀπόπτυστοι καταχρήσεις τοῦ Παπισμοῦ, αἱ βαρεῖαις πέδαις δεσμεύσασαί

ποτε ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπότητος, αἱ γεννήσασαι τὸ μὲν τὴν ἀντίδρασιν καὶ ἀθείαν, τὸ δὲ τὸν κτηνώδη φανατισμόν, οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὰς ὑγιεῖς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ὕλισται ἀποδιδουλεύουσι τὴν ὀρησκειάν μυκτηρίζοντες τὸ εὐγενέστερον τοῦ ἀνθρώπου ὀρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ προφητεύοντες τὴν ἀποσύνθεσιν καὶ αὐτοκαταστροφὴν τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὁ Strauss, Vogt, Hartman, Büchner, Haeckel καὶ λοιποί.

Ἀνεκαθεν οἱ νεωτερίζοντες ἐπιστήμονες δὲν ἠρέσκοντο διδάσκοντες ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸν Χριστιανισμόν τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν ὡς ἐσωτερικὴν ἐπίγνωσιν, ὡς ἀποτέλεσμα τῶν πεποιθήσεων τῶν μελετῶν καὶ τῆς πείρας αὐτῶν, οὐδὲ ἐπέτρεπον τοῖς ἄλλοις νὰ πρεσβεύωσι τὰ τῆς πίστεως δόγματα, ἐν ἧ εὕρισκον τὴν θεούσαν ἐν αὐτοῖς ἱκανοποίησιν, ἀλλ' ὑπερπηδῶντες τὰ διαγεγραμμένα αὐτοῖς ὅρια καὶ δογματίζοντες μᾶλλον ἢ ἐπιστημονικῶς μελετῶντες ἐσπούδαζον παντὶ σθένει νὰ κλονίσωσι τὰ θεμέλια πάσης ὀρησκευτικῆς πεποιθήσεως. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι πρῶτος ὁ Παπισμὸς ἔδωκε τὸ σύνθημα τοῦ ἀμειλίχτου πολέμου καταδικάζων πάντα ἐπιστήμονα ἀνακαλύψαντά τι ἀντιβαῖνον εἰς τὸ γράμμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ εἰς τοὺς σιδηροὺς θεσμοὺς τοῦ Παπισμοῦ· ἀφ' ἑτοῦ ἕως διὰ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Καθολικισμὸς ἠλευθερώθη τῶν παπικῶν δεσμῶν καὶ τῆς Βασιλῆς, ἤρξαντο οἱ ἐπιστήμονες ν' ἀνταποδίδωσι τῷ παπισμῷ καὶ τῷ χριστιανισμῷ ἐν γένει τὰ ἴσα. Ἡ ἀδικαιολόγητος λοιπὸν σύγχυσις τοῦ Παπισμοῦ μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπέφερε τὴν ῥῆξιν μεταξὺ πίστεως καὶ ἐπιστήμης, ἐνεκα τούτου βλέπομεν τοὺς Ἐγκυκλοπαιδιστὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τοὺς Ὑλιστὰς τοῦ παρόντος μετὰ φανατισμοῦ ἀμιλλωμένους, ὅπως σαρκάσωσι, κατειρωνευθῶσι καὶ ἐξουθενώσωσι τὴν Χριστ. ὀρησκειάν, νομίζοντες ὅτι διὰ τῆς πτώσεως ταύτης αἵρεται ὁ Παπισμὸς καὶ ἡ ἀφόρητος ἐν τῇ Δύσει Παπαδοκρατία. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Vogt, ὁ Haeckel, ὁ Hartman καὶ πάντες οἱ νεωτερίζοντες ἐπιστήμονες μᾶλλον τὴν ἐξουθένωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔχουσιν ὡς ἀφρητοίαν πασῶν τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτῶν μελετῶν,

ὑπερπηδῶντες τὰ ἐσκαμμένα, ἢ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν δογματίζοντες παραλόγως, ἐν οἷς ἡ πείρα οὐκ ἔξεστι χωρεῖν. Εἶναι δὲ ἄπορον πῶς ἄνθρωποι εὐφυεῖς καὶ ἐπιστήμονες ἐκ προθέσεως πολλάκις παραγνωρίζοντες τὰς γενικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ συγγέουσι ταύτας πρὸς τὰς καταχρήσεις τοῦ Παπισμοῦ, θέλοντες δὲ ταύτας νὰ ἀποσκορακίσωσιν οὐδόλως φεῖδονται τῶν ἄλλων ὑγιῶν καὶ θεῶν διδασμάτων τοῦ Εὐαγγελίου. Συμβαίνει δὲ τὸ αὐτὸ ὡσεὶ θέλων τις νὰ ῥαπίσῃ καὶ ἀποσκορακίσῃ τοὺς γόητας καὶ ἐπαγγελιομένους τὸν πρακτικὸν δῆθεν ἰατρὸν τσαρλατάνους, νὰ ἀποδιοπομπεύσῃ καὶ ἀπορρίψῃ καθόλου τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην. Καὶ πράγματι τί κοινὸν μεταξὺ τῆς ὑψίστης ἀγάπης τοῦ Ἰησοῦ καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς ἀπέναντι τῶν ἀφορισμῶν, τῶν παντοίων καταδιώξεων τοῦ Ἱεροῦ Δικαστηρίου, τῶν διὰ πυρὸς θανατικῶν ποινῶν καὶ τῶν ἀπείρων καταστροφῶν, ἃς ἐπήνεγκεν ἐπὶ αἰῶνας ἡ Παπικὴ ἐξουσία; τί κοινὸν ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ἀκροτάτης ταπεινώσεως τοῦ Σωτῆρος τοῦ καὶ τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν αὐτοῦ νύφαντες ἀπέναντι τοῦ δεσποτικοῦ ἐγωϊσμοῦ τοῦ ἀγιωτάτου Πατρός, ἀπέναντι τοῦ ποδοφιλήματος, εἰς ὃ ὑποχρεοῦνται καὶ οἱ ἀνώτεροι αὐτοῦ λειτουργοί; Τούτου λοιπὸν ἔνεκεν ἐπιβάλλεται ὑμῖν τὸ καθήκον, ὅπως διακρίνωμεν εἰλικρινῶς καὶ εὐσυνειδότως τὰς θείας ἀρχὰς καὶ τὴν ὑψίστην ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου τῶν παντοίων καταχρήσεων τοῦ Παπισμοῦ, ἃς κατέκρινεν ἡ ἀνθρωπότης καὶ τὸ λογικὸν συνάμα καταδικάζει. Αἱ ἠθικαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρχαί, ὡς παρακατιόντες ἀποδείξομεν, οὔτε πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἀντιστρατεύονται οὐδ' εὐρίσκονται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ λογικόν, ὅπερ δὲν ἠδυνήθη νὰ εὔρη ἐτέρας ὑψηλοτέρας καὶ κρείττονας

B'.

Τὸ κάτοπτρον καὶ τὸ ἀπίνδαλμα τῶν ὑπερφυσικῶν ἐνυπάρχει ἐν τῇ ζώσῃ φύσει. Ἐνεκα τούτου καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια δίκην πολυτίμου μετάλλου ἐκ τῶν βαθυτάτων μυχῶν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἀπορρέει. Ἐκ τῶν ὑπερφυσικῶν δὲ προαισθημάτων, ἅτινα

γεννῶνται ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς παρατηρήσεως τοῦ κόσμου καὶ ἐν οἷς τὸ θεῖον ἀπεικονίζεται ἐπέρχεται ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ γνῶσις ταύτης εἰς φῶς. Ὅτε ὁ μέγας καὶ βαθυνούστατος ἀστρονόμος Νεύτων ἀνεκάλυψε τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος καὶ τῆς ἔλξεως, ἀνεπίσημον, « εἶδον τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἔργοις καὶ τοῖς νόμοις τῆς φύσεως, οἵτινες ἀποκαλύπτουσι σοφίαν καὶ δύναμιν τῆς ὕλης ὑπερτέραν. » Τὰ αὐτὰ περίπου καὶ ὁ μέγας Κέπλερος ἔλεγε. Τὸ ἀληθινόν δὲ τοῦτο φῶς τὸ ἐκ τῆς πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσιώσεως ἐκπηγάζον, ἐνορῶμεν οὐχὶ ἐν τῷ φωτὶ τοῦ καταχρηστικῶς καλουμένου καθαροῦ λογικοῦ, τοῦ μὴ δυναμένου κατὰ τὸν Κάντιον νὰ ὑπερβῇ τὰ τῆς φύσεως ὅρια, οὔτε μόνον ἐν τῷ φωτὶ τῆς θεολογικῆς μαθήσεως καὶ διανοίας, ἀλλ' ἐν τῇ πίστει. Ἀποκτᾶ δ' αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ἐνστερνισθῆς τὰς ὑψηλὰς τοῦ Εὐαγγελίου ἀληθείας ἐλευθερωθῇ πῶς τῶν δεσμῶν τῆς ὕλης· τότε γίνεται ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος εὐδαίμων πράγματι, διότι ἡ πίστις ὡς οὐράνιον φῶς, ὡς φαινὸς σπινθήρ διὰ τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ διαθλαῖ ἀπροσκόπτως τὰ σκότη τῆς γῆς καὶ τὸν μετεωρίζει νοερῶς εἰς σφαῖραν ὑψηλοτέραν μακρὰν τῆς κοινωνικῆς τύρβης καὶ τῆς βιωτικῆς κακοδαιμονίας· τὸ δὲ θρησκευτικὸν αὐτοῦ αἶσθημα λαμβάνει ἐπίρρωσιν ἡσυχίαν διὰ τῆς ἀσκήσεως γενόμενον ζωηρότερον οὐχὶ μόνον ἐξ ὑποκειμένου, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐξ ἀντικειμένου ἀληθείας τῆς θρησκείας. Διὰ τῆς τοιαύτης δὲ τῶν γνώσεων τοῦ λογικοῦ ἐπεξεργασίας ἔρχεται εἰς βαθυτέραν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, ἡ δὲ ἐν ἐαυτῇ μυστηριῶδες τι ἄπειρον ἐμπερικλείουσα ψυχὴ συναίσθάνεται τὸ πρῶτον σαφέστερον τὴν μετὰ τοῦ θεοῦ συγγένειαν καὶ ἀντιλαμβάνεται τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν μετὰ θερμοτάτου καὶ μυχαιτάτου ζωτικοῦ ἐνδιαφέροντος. Καὶ ἐν τούτῳ ἰσχυροποιεῖται τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ ἐπενεργεῖ, ὥστε αἶσθημα καὶ γνῶσις διάνοια καὶ λόγος αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα νὰ συνάδωσιν ἑναρμονίως πρὸς ὅ,τι τὴν καρδίαν καὶ τὴν ψυχὴν πληροῖ καὶ συγκινεῖ. Ὅσῳ δὲ ἁρμονικώτερον προσγίνεται ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη διάπλασις καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἐνδόμυχος εἶναι ἡ συμφωνία αὕτη μεταξὺ διανοίας καὶ αἰσθήσεως, μεταξὺ βουλήσεως καὶ νοῦ, τόσῳ τελειότερον ὁ

θρησκευτικὸς βίος καὶ τόσῳ καθαρώτερον ἢ θρησκευτικὴ πίστις ἀναπτύσσεται. Ἡ ζωτικὴ ὁμῶς ἀρχὴ τῆς πίστεως εἶναι καὶ μένει ἡ ἀγάπη, ἡ τὴν ἰδίαν πρὸς πᾶν καλὸν καὶ εὐγενὲς καθαίρουσά τε καὶ διαθερμικίνουσα ἢ τὸ ἐσωτερικὸν αἰσθημα, τοῦ καθήκοντος ζωογονούσα, τὴν δὲ ἠθικὴν δύναμιν ὑπὲρ πάντα τὰ στενὰ ὄρια τοῦ ἐπιστητοῦ ὑψούσα καὶ εἰς ὑπερτέρους καὶ ἀγίους σκοποὺς προάγουσα· ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἡ πίστις διὰ τῆς ἀγάπης ζωογονεῖται, τοσούτῳ πλέον αὕτη διὰ τοῦ ἀμέσου αἰσθήματος καὶ τῆς ἰδίας πείρας τοῦ βίου ἔρχεται εἰς ἐπίγνωσιν ἐπιστημονικὴν, ὥστε ὅ,τι ἡμεῖς ἐξ ἰδίας πείρας ἀντιλαμβανόμεθα καὶ ὅ,τι ἀμέσως αἰσθανόμεθα, τοῦτο καὶ ἐπιστάμεθα συγχρόνως. Ἡ ἐσωτερικὴ δὲ αὕτη βεβαιότης εἶναι τοσούτῳ πεισικὴ, ὥστε αἱ διαλεκτικαὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀποδείξεις τοῦ ἐναντίου καὶ αἱ τοῦ σκεπτισμοῦ προσβολαὶ καὶ τινῶν ἐπιστημόνων ἐνστάσεις δὲν δύνανται νὰ μᾶς ἀποπλανήσωσιν. Ἡ ζῶσα πίστις καίτοι προερχομένη καὶ ἐκ θείας συνάρσεως εἶναι συνάμα προσωπικὴ τοῦ ἀνθρώπου πράξις καὶ μάλιστα τὸ σπουδαιότατον ἔργον τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας συγχρόνως δὲ καὶ ἡ δημιουργικὴ ἀρχὴ νέας τινὸς ἀναπτύξεως τοῦ βίου· ὅσῳ λοιπὸν περισσότερον ἡ δημιουργικὴ αὕτη ἀρχὴ πραγματοποιεῖται, ὅσῳ μᾶλλον ἡ καθαρὰ καὶ ζῶσα πίστις τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ συνδεδεμένης καὶ αὐτὸν ἀγαπώσης ψυχῆς γίνεται τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεως διὰ τὸν πρὸς τὰ ὕψη σπεύδοντα νοῦν καὶ τὸ ἐμβριθὲς πνεῦμα, τόσῳ πλέον ἀποκαλύπτεται ἡ ἄμεσος βεβαιότης καὶ ἐπιστήμη, ἐξ ἰδίας πείρας προερχομένη· ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ πίστις παρίσταται ἐξηρητημένη οὐ μόνον ἐκ τῆς ἀτομικότητος ἐκάστου ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀντικειμένου. Ἡ πίστις δὲ αὕτη ὑπὸ ἰδίαν ἔννοιαν δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐπιστήμη, ἐφ' ὅσον κέκτηται τὴν πεποιθήσιν, ἤτοι τὴν βεβαιότητα περὶ τῆς ἐξ ἀντικειμένου ὑπάρξεως τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, ὅπερ εἶναι καὶ ἀμέσως συνδεδεμένον μετὰ τῆς αὐτοσυνειδησίας ἡμῶν. Τούτου ἕνεκεν ἴλιαν ἐμβριθῶς Κλήμησ(*) ὁ Ἀλεξάνδρειας ἀπεκάλεσε τὴν πίστιν σύντομον γνῶσιν, καὶ τὴν γνῶσιν πίστιν ἐπιστημονικὴν. Ἡ θρησκευτικὴ λοιπὸν πίστις καίτοι διαρρήδην ἀντιτασσομένη ἐνίοτε τῇ ἐπιστήμῃ ἐμπνέει τὴν διαφε-

βαιώσιν καὶ παρέχει ἡμῶν τὴν γνῶσιν ὅτι ζῆ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν. Εἶναι δὲ ἡ ζωὴ αὕτη πίστις, ἐπιστήμη τις, ὡς ἐνισχύουσα τὴν συνείδησιν, ἔτι ἡ βεβαιότης καὶ ἀποδείξεις εἶναι καθαρῶς οὐ μόνον προσωπική ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀντικειμένου. Ἡ πίστις λοιπὸν ὑπὸ στενὴν σημασίαν οὐδόλως διακρίνεται τῆς ἐπιστήμης ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς βεβαιότητος καὶ ἀποδείξεως, διότι ἡ ἀτομικὴ τοῦ πνεύματος πείρα καὶ ἡ ἐνδόμυχος αὐτοῦ θεωρία οὔτε τὴν μὲν οὔτε τὴν δὲ καθαρῶς διασπαρνίζει, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ πιστεύοντος καταστάσεως καὶ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ πεποιθήσεως. Οὐδόλως λοιπὸν εὐρίσκεται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἡ πίστις, ἥτις γεννᾶται μᾶλλον ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου καὶ τῆς αὐτοσυνειδησίας ἐκάστου. Ἢὰν δὲ ὁ ὀρθολογισμὸς εὐρίσκει ἀπότομον ἀντίθεσιν μεταξύ πίστεως καὶ ἐπιστήμης, τοῦτο κατορθοῖ διὰ σοφισμάτων, ἅτινα θέον ν' ἀποκαλυφθῶσιν, ὅπως ἀποδειχθῆ πασιφανῶς ὅτι πᾶσα γνῶσις καὶ ἐπιστήμη ἐπὶ τῶν πλείστων ὑψηλῶν καὶ αἰνιγματωδῶν ζητημάτων τὴν πίστιν ὡς βάσιν καὶ προϋπόθεσιν ἔχει καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῇ Ἀπολογία τῶν Χριστιανικῶν ἀληθειῶν δὲν πρόκειται περὶ ἀγῶνος τινὸς τῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν πίστιν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς θρησκευτικῆς πίστεως πρὸς τὰς ἀθρήσκους ὑποθέσεις τινῶν ἐπιστημόνων, δηλ. τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης πρὸς τὴν ψευδῆ καὶ ἄθρησκον. Ὁ δὲ διχασμὸς τῆς πίστεως καὶ ἐπιστήμης ἐρείδεται ἐπὶ ψευδοῦς καὶ τῇ πείρᾳ ἀντικειμένης ψυχολογίας· διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται κατὰ μὲν τὴν ὀρθὴν λεγομένην αὐτοῦ κρίσιν νὰ ἦναι ἄθεος, κατὰ δὲ τὴν καρδίαν συγχρόνως εὐσεβὴς χριστιανός. Διότι ὅσω βέβαιον εἶναι ἀφ' ἐνὸς ὅτι αἰσθημα καὶ νοῦς διάθεσις καὶ πνεῦμα θέον νὰ διακρίνωνται, τόσω ψευδὲς εἶναι ἀφ' ἑτέρου, ὅτι εὐρίσκονται ἀμφοτέρω εἰς ἀπότομον πρὸς ἀλλήλα ἀντίθεσιν. Ὁ Ἐγγελοῦ εἶχεν ἐν μέρει δίκαιον ἀπορρίψας τὸν διχασμὸν μεταξύ πίστεως καὶ γνώσεως, θρησκείας καὶ φιλοσοφίας καὶ ἀποφανθεὶς ὑπὲρ τῆς ἐνότητος ἀμφοτέρων, περιέπεσεν ὁμως εἰς χεῖρονα πλάνην ὑπαγαγὼν τὴν πίστιν ὑπὸ τὸ κρατος τῆς φιλοσοφίας, διότι τοιουτοτρόπως κατέστρεψε πᾶν ἔρεισμα τῆς πίστεως καὶ προητοίμασε ἔτι μᾶλλον τὴν

πρὸς τὴν ἀθείαν ὁδόν, παρεγνώρισε δὲ τὴν ἀληθῆ ἰδέαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἴτε ἐκούσιως εἴτε ἀκουσίως δὲν δύναται ν' ἀπαλλαγῆ οὔτε τῆς πίστεως οὔτε τῆς γνώσεως καὶ ὅτι εἶναι ἠναγκασμένος ν' ἀποκτήσῃ γνώσεις, ὅπως πιστεύσῃ εὐσυνειδήτως καὶ νὰ πιστεύσῃ, ὅπως προσπορισθῆ γνώσεις τελειότερας καὶ μάλιστα ἀπέναντι τῆς Σχολαστικῆς ἐκείνης σοφίας, ἧτις πᾶσαν γνῶσιν ἐκ τῆς ἀμφιβολίας παράγει, τοῦθ' ὅπερ ἄγει εἰς αὐτοκτονίαν τοῦ πνεύματος. Τὸ ἀντίστροφον δὲ τῆς τοῦ Ἐγγέλου θεωρίας δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μᾶλλον βέβαιον, ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν γνώσεων ὑπὸ τῆς πίστεως ὀρίζεται.

Ὁ σκεπτισμὸς, ὃν οἱ πλεῖστοι τῶν ὕλιων ἀσπάζονται, ἀρνεῖται πᾶσαν ἄμεσον βεβαιότητα, δύναται δὲ καὶ ν' ἀρνηθῆ καὶ πράγματι ἀρνεῖται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐγὼ εἰμὶ ἐγὼ σκέπτομαι, ἐπομένως καὶ τὴν διανοίαν καὶ σκέψιν ἑνὸς ἐκάστου ὡς ζήτημα τίθησιν. Ἄλλὰ ἡ ἄπειρος αὕτη ἀμφιβολία καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς παραγόμενον πόρισμα ἄγει αὐτὸν κατ' εὐθείαν εἰς αὐτόχρομα πνευματικὴν αὐτοκτονίαν· διότι ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ὁρμώμενος ὁ Σκεπτισμὸς οὐδεμίαν κέκτηται βεβαιότητα, καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν δύναται ν' ἀποκτήσῃ μάθησιν ἢ γνῶσιν. Ἄλλὰ τότε καταπαύει αὐτομάτως πᾶσα ἀντίθεσις μεταξὺ πίστεως καὶ γνώσεως, πᾶσα δὲ περαιτέρω Κριτικὴ εἶναι περιττή. Ἐὰν δὲ παραδεχθῶμεν, ὅτι αἱ σκέψεις καὶ αἱ ἰδέαι τῶν φιλοσοφούντων Σκεπτικῶν εἶναι ἀληθεῖς, γεννᾶται πάλιν κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν τὸ ζήτημα ποῦ ἐρείδεται ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ βεβαιότης αὐτῶν; ἐπὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς ἡμετέρας διανοίας, θὰ ἀπαντήσωσιν, ἀλλὰ τίς ὑμῶν ν' ἀποδείξῃ δύναται τὴν ἀναγκαιότητα καὶ βεβαιότητα τῶν σκέψεών σας; αὐταὶ ἀφ' ἑαυτῶν αἱ σκέψεις ὑμῶν; ἀλλὰ τότε περιπίπτετε εἰς φαῦλον κύκλον, διότι προὑποτίθετε ὡς ἀληθές, τοῦθ' ὅπερ χρήζει ἀποδείξεως συνωδᾶ ταῖς ἀρχαῖς ὑμῶν· ἐὰν δὲ ἐπιμένετε εἰς τὸ ὀρθολογιστικὸν ἡμῶν ἀξίωμα, ὅτι πᾶσα ἰδέα πρέπει ν' ἀποδειχθῆ ἐν τῷ νῷ ἡμῶν πρὶν γίνῃ πιστευτή, τότε οὐδὲν ἄλλο ὑπολείπεται ἢ ὁ Σκεπτισμὸς δηλ. ἡ αὐτοκτονία τῆς πνευματικῆς ἡμῶν δυνάμεως καὶ πάσης ὀρθῆς κρίσεως. Ἐὰν λοιπὸν πράγματι ἐπιθυμητὴ νὰ ἐξέλθητε τῆς οἰκτρᾶς ταύτης συνεπειᾶς, ὀφείλετε νὰ ἐπανέλθητε εἰς τὴν ἄμεσον βεβαιότητα τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐστὲ καὶ δύνασθε νὰ

διανοησθε. Ποῦ δ' ἐρείδεται ἡ ἄμεσος αὕτη βεβαιότης, ἀφοῦ σεῖς οὐδέποτε δύνασθε ν' ἀποδείξητε τὴν πραγματικότητα τῆς διανοίας διὰ τῆς διανοίας αἰσῶν; Ἐπὶ τῆς ἐνεργείας τῆς πίστεως. Διότι ἡ ἰδία ὑμῶν ἐνδόμυχος ὑπαρξίς λέγει ὑμῖν ὅτι ἐστὲ, ὅτι διανοεῖσθε ὅτι ὀνειρεύεσθε ἢ ἐγρηγορεῖτε, ὑμεῖς δὲ ὀρθῶς ποιοῦντες πιστεύετε καὶ νομίζετε τοῦτο ὡς ἄμεσον καὶ βέβαιον γεγονός οὐδεμιάς γρηῖον ἀποδείξεως. Ἄπαντα λοιπὸν ἡ ἀπόδειξις ὑμῶν ἔχει ὡς προϋπόθεσιν τὴν πίστιν καὶ πεποίθησιν εἰς τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν λογικὴν ἀναγκαιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἄφοῦ δὲ τὸ διανοεῖσθαι οὐδέποτε δύναται τὴν πραγματικότητα αὐτοῦ νὰ ἀποδείξη, ἀλλ' ἐρείδεται ἀναγκαιῶς ἐπὶ τῆς ἀμέσου βεβαιότητος τῆς ὑπάρξεώς του, ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι διὰ τοιούτων φιλοσοφικῶν ἀποδείξεων δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ τι ἀντικειμενικὸν ὡς ἀληθές. Πᾶσα δὲ ἀπόδειξις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐπαναγωγὴ ἀληθείας τινὸς εἰς τὴν λογικὴν ἀναγκαιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, οὐδὲν ἄλλο ἢ ὑποκειμενικὴ διαβεβαίωσις ὅτι εἶναι τι ἀληθές καὶ πραγματικόν.

Ἐκ πάντων δὲ τῶν εἰρημένων ἀριδῆλως καταδείκνυται, ὅτι ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον ἡ ἀρχικὸν αἴτιον καὶ ἡ ἀπιστία ἔχει κοινὸν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν τῆς γνώσεως δηλ. τὴν πίστιν εἰς τι δεδομένον ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς καὶ ἀμέσου μαρτυρίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὁ συνήθης ὑμῶν τοῦ διανοεῖσθαι τρόπος εἶναι ἡ ἔκφρασις, λέγει ὁ Πίλγραμ, ἀρχῆς τινος βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἐν γένει φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ ἀπορρίψις τῆς θρησκευτικῆς πίστεως εἶναι ἄρνησις τῆς αὐτῆς ἤδη ἀρχῆς, ἣν πανταχοῦ ἐφαρμόζετε. Περιπίπτετε λοιπὸν ὡς ἐκ τούτου εἰς ἀντίφασιν οὐχὶ διότι δὲν ἐφαρμόζετε τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν, ἀλλὰ διότι ἐν τοῖς ὑψίστοις θρησκευτικοῖς ζητήμασι ἀπορρίπτετε τὴν αὐτὴν διαγνωστικὴν ἀρχὴν, ἣν ἄλλως ἀναγνωρίζετε ἐν τῇ πράξει καὶ πράγματι ἀκολουθεῖτε.»—Ὁ δὲ πολὺς Virchow ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀποφαίνεται, ὅτι γνώσις καὶ πίστις εἶναι διακεχωρισμένα ἐδάφη, παραδεχόμενος δὲ ὅτι ἡ πίστις ἔχει ἐξ ἀντικειμένου πραγματικότητα ἀπαιτεῖ ἀποκλειστικῶς ἐνότητα τῆς

αὐτοσυνειδησίας. Ἐν τῇ ἀσαφείᾳ δὲ ταύτῃ τοῦ ἔρισμοῦ καταδείκνυται, ὅτι ἐν οἷς αἰσθημα ἐπικρατεῖ, ὅτι ὀηλ. ἡ πίστις εἶναι τι γενικὸν ὡς βάσιν ἔχον πᾶσαν γνῶσιν. Εἶναι δὲ πράγματι τὸ μέσον δι' οὗ τὸ διανοεῖσθαι δύναται νὰ προσπελάσῃ τῷ ἀντικειμενικῷ κόσμῳ, εἶναι τὸ μέσον μεταξύ τῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν λογικῶν συμπερασμάτων· διότι ἐκάστη γνῶσις ὡς προϋπόθεσιν ἔχει τὴν πίστιν εἰς τε τὴν ἀθεντίαν τοῦ διδασκάλου καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν διδασκλήτων. Μήπως αὐτοὶ οἱ Ἰλισταὶ καὶ Ὀρθολογισταὶ οἱ καυχώμενοι, ὅτι ἀπορρίπτουσι πᾶσαν ἀθεντίαν δὲν πιστεύουσιν ἅπαντες τὴν ἀλήθειαν τοῦ Κοπερνικείου συστήματος καὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν πειραμάτων, ἅπερ οἱ πλεῖστοι οὐδόλως ἴσως ἔλαβον τὸν κόπον νὰ μελετήσωσιν, ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῆς ἀθεντίας τῶν ἐιδικῶν ἐπιστημόνων; Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ 9/10 τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, διότι οἱ πλεῖστοι ἐρειδονται ἐπὶ τῆς ἀθεντίας τῶν ἄλλων. Ἐκ πάντων δὲ τούτων ἀριδῆλως καταδείκνυται ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀπότομος ἀντίθεσις μεταξύ πίστεως καὶ ἐπιστήμης, ἀλλὰ μόνον μεταξύ πίστεως καὶ ἀπιστίας. Ἡ δὲ φαινομένη ἀντίθεσις εἶναι ὅλως σοφιστικὴ καὶ ἀνυπόστατος, διότι ἡ πίστις εἶναι προϋπόθεσις καὶ τὸ ὄργανον πάσης γνώσεως, ἐν δὲ τοῖς ὑπερφυσικοῖς ἢ ἐπιστήμη οὐδὲν δύναται διὰ πειραματικῆς ὁδοῦ νὰ ἐξιγνιάσῃ, ἐπομένως τελευτᾷ ἐκεῖ ὅπου ἀρχεται ἡ Θεολογία.

Ἡ Χριστιανικὴ δὲ πίστις ἐμπνέει τὴν πεποίθησιν, ὅτι αὕτη μετὰ τῆς ἐπιστήμης ἐν ἀρμονίᾳ εὐρίσκεται· ἐὰν λοιπὸν κατανοήσωμεν ἐπακριβῶς τὴν σχέσιν μεταξύ πίστεως καὶ ἐπιστήμης ἐν τῇ καθαρᾷ αὐτῶν ἀντικειμενικῇ ἐννοίᾳ, ἀφικνούμεθα εἰς σημεῖον τι φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης, ἐξ ἧς ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἀρεκτον ἀνάγκην τοῦ νὰ συνδυάσωμεν τὴν οὐσίαν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως μετὰ τῶν ἀσφαλῶν καὶ ἀληθινῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπιστήμης.

Γ'.

Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐν ἀρχῇ εἶπομεν οὐδόλως εὐρίσκονται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ λογικόν, ὅπερ δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρη

μέχρι τοῦδε ὑψηλοτέρας καὶ ἠθικωτέρας. Ἄφροῦ δὲ αἱ ὀρησκευ-
 τικαὶ αὐτῆς ἰδέαι πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς τὰ ὑψίστα προϊόντα τὰ
 συνάδοντα τοῖς νόμοις τοῦ λογικοῦ, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ εὐρί-
 σκωνται αὗται ἐν ἀντιφάσει πρὸς τὰς βαθυτάτας ἐπιστημονικὰς
 ἐρεῦνας καὶ θεωρίας τοῦ αὐτοῦ λογικοῦ; Ἐπιβάλλεται δὲ ὡς ἐκ
 τούτου ἡμῖν τὸ καθῆκον πρὸς πλήρη τῆς ἀληθείας ἐρευναν καὶ
 ὀρθὴν αὐτῆς κατανόησιν ν' ἀνακαλύπτωμεν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ τὰς
 φαινομένους ἀντιφάσεις. Ἡ καθαρὰ ἀλήθεια οὐδόλως πρέπει νὰ γί-
 νηται μονοπώλιον τῶν ὀλίγων ἐκ φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης καὶ ὑψη-
 λοτέρας πνευματικῆς μορφώσεως διακεκριμένων ἀνδρῶν, οἵτινες
 δὲν πρέπει ν' ἀπαυδῶσιν εἰς τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τοῦ διανοητικοῦ
 κόσμου ἀναρριχώμενοι, ἵνα καταπέμπωσιν ἐκεῖθεν τὰς ἀκτῖνας τῆς
 διανοίας αὐτῶν εἰς τὰ κατώτερα στρώματα καὶ καθιστῶσι τὰς ἐρ-
 γασίας αὐτῶν κοινὸν τοῦ λαοῦ κτῆμα.

Ὅσῳ περισσότερον ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ ἐξαφανίζονται αἱ
 ἀντιφάσεις, τοσοῦτῳ μᾶλλον αὗται ἀπόλλυσι τὴν σημασίαν καὶ
 δύναμιν αὐτῶν· πολλαὶ ἀντιφάσεις ἔχουσι μόνον σημασίαν ὡς πρὸς
 τὴν παροῦσαν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης, μολονότι δὲ αἱ φυσικαὶ
 ἐπιστήμαι ἔλαβον ταχεῖαν ἐπίδοσιν, ἐξαιρέσει ὅμως μαθηματικῶν
 τινῶν ζητημάτων οὐ μόνον δὲν ἔφθασαν εἰς τελικὰ καὶ πραγμα-
 τικὰ συμπεράσματα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ De Bois Rey-
 mond εὐρίσκονται ἐν βαθυτάτῃ ἀγνοίᾳ ὡς πρὸς τὰ ὑπερφυσικά.
 Καίτοι δὲ ἡ κατανόησις θετικῶν τινῶν διδασκαλιῶν εὐρίσκεται ἐν
 ἀντιφάσει πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν ἱστορικὴν Κριτι-
 κήν, οὐδόλως ὅμως εἶναι ἀποδεδειγμένον, ὅτι αἱ ἔτι ἐλλειπεῖς καὶ
 μονομερεῖς θεωρίαι δὲν δύνανται νὰ ἐξομαλύνωσι τὰς ἐν τισιν ἐπι-
 στήμαις ἀπαντῶσας ἀντιφάσεις. Βαθεῖα δὲ καὶ ἐμβριθῆς παρατή-
 ρησις ὑπερτέρα τῶν συνήθων ἐπιπολέων κρίσεων ἄγει ἡμᾶς εἰς ἁρ-
 μονίαν μετὰ τῶν ὑψίστων τῆς ἀποκαλύψεως διδασκαλιῶν. Διότι
 ἡ καθ' ἅπασαν τὴν φύσιν παρατηρουμένη σκοπιμότης ἐπανάγει
 ἡμᾶς εἰς ὑψίστην τινὰ ἀρχὴν τοῦ λογικοῦ, εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς
 ὑπάρξεως μιᾶς ὑπερτέρας ἀρχῆς καὶ εἰς τὴν πεποίθησιν καὶ πίστιν
 ἐνὸς ἀρχικοῦ εὐσυνειδήτου καὶ ἐλευθέρου ὄντος. Ἄφροῦ λοιπὸν

πίστις καὶ ἐπιστήμη εἶναι ἐξ ἴσου δεδικαιολογημένοι ἀνάγκαι τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐξηγεῖται ὡς ἐκ τούτου ὁ παρά τισιν ἐμβριθέσιν λογίσις εὐσυνείδητος πόθος πρὸς φιλοσοφικὸν καὶ θεολογικὸν τι σημεῖον, ὅπόθεν παρέχεται ἡ ἰδέα καὶ ἡ ἐλπίς τοῦ νὰ ἐξομαλυνθῶσιν αἱ προκαίμεναι ἀντιθέσεις μετὰ μείζονος ἀποτελέσματος ἀπαιτεῖται δὲ πρὸς τοῦτο μεγάλη ἐνέργεια καὶ μεγάλη δραστηριότης. Πράγματι οὐδὲν μέγα καὶ διαρκὲς ἀποκτᾶται ἄνευ ἐπιμονῆς, μελέτης καὶ συνεργασίας τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων δυνάμεων.

Καὶ ἀληθὲς μὲν, ὅτι ἡ ὑλιστικὴ περὶ κόσμου καὶ δημιουργίας θεωρία ἔτυχεν εὐχαρίστου τινος ἀποδοχῆς ἕνεκα τοῦ ὑλιστικοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος, ἕνεκα δὲ τῆς ἐπιδόσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἠνεώχθη μέγα χάσμα καὶ ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος κατὰ πάσης θρησκείας καὶ δὴ τοῦ χριστιανισμοῦ· οὐχ ἤττον ὁμῶς δὲν ἔλειψαν καὶ πράγματι ἐπιστήμονες, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οἱ πρωτεύοντες μεταξὺ τούτων ὡς ὁ Virchow καὶ ὁ Liebig καὶ ἕτεροι, οἵτινες ἀποτροπιαζόμενοι τὸν Ὑλισμὸν καὶ τὰς συνεπείας αὐτοῦ ἀπειράθησαν νὰ εὕρωσι μέσον συνδιαλλαγῆς ἀποδίδοντες τὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τὰ τῇ ἐπιστήμῃ τῇ ἐπιστήμῃ. Οἱ ἄνδρες οὗτοι συνησθάνθησαν ὡς ἀληθεῖς ἐπιστήμονες, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης, ἥτις ἐν τοῖς Ὑπερφυσικοῖς ἐπὶ ὑποθέσεων μόνον ἐρεῖδεται ἐστερουμένων πάσης αὐθεντίας καὶ βεβαιότητος, ἀνεγνώρισαν δ' ἀφ' ἑτέρου τὴν ἱστορικὴν καὶ ἀνάμνησθήτητον δύναμιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅστις εἶναι τόσῳ μέγας καὶ ἰσχυρὸς, ὥστε οὐδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις δύναται ν' ἀντικαταστήσῃ πολλῶ δὲ μᾶλλον νὰ καταστρέψῃ αὐτόν. Ὅσῳ δὲ καὶ ἂν καρποφορήσῃ ἡ ἀντιχριστιανικὴ αὕτη τάσις καὶ καταλάβῃ ἐν μέρει τὰ πνεύματα τῶν πολλῶν, οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ ἕνεκα τῶν ἐκτάκτων ἀποτελεσμάτων, ἅτινα ὁ Χριστιανισμὸς ἐπήνεγκε τῇ ἀνθρωπότητι ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἠθικοποίησιν τῆς κοινωνίας νὰ ἐξουθενώσῃ τὴν χριστ. πίστιν. Καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ δ' ἐποχῇ ἡ χριστ. πίστις ἢ παρά τῶν πατέρων ἡμῶν κληρονομηθεῖσα τηλικαύτην ἐξασκεῖ ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ φρονήματος καὶ

τοῦ κισθήματος τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε καὶ αὐτῶν τῶν ἀντιφρονούντων καὶ ὑλιστῶν οὐκ ὀλίγοι ἐξέφρασαν εὐχὴν συνδιαλλαγῆς μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ Ἐκκλησίας, τινὲς δὲ καὶ εἰς ἀπότομον ἀντίφασιν τοῦ συστήματος τῶν ἤλθον· αὐτὸς π. χ. ὁ Δαρουϊνὸς ὁ ἕνεκα τῶν τολμηρῶν αὐτοῦ ὑποθέσεων ἐκ βάρων κλονίσας τὸν χριστιανισμὸν ἦτο τοσοῦτον εὐσεβής, ὥστε οὐ μόνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐφοίτα, ἀλλ' ἐτέλει καὶ ὡς καλὸς χριστιανὸς ἅπαντα τὰ χριστιανικὰ αὐτοῦ καθήκοντα.

Ἀλλὰ πρὸς συνδιαλλαγὴν τῆς τε πίστεως καὶ ἐπιστήμης δὲν ἀρκεῖ ψυχρὰ τῆς ἀδιαφορίας· αἱ πλεῖσται δὲ τῶν προταθεισῶν συνδιαλλαγῶν δὲν ἦσαν κατ'ἀλληλοὶ νὰ διαλλάξωσι τὰ διεστῶτα καὶ ἐπικρατήσωσιν. Εἰς μείζονα δὲ λαβύρινθον καὶ αὐταπάτην περιέπεσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες διὰ φιλοσοφημάτων καὶ σοφισμάτων ἀποπειρῶνται νὰ καθάρωσι τὴν Χριστιανικὴν πίστιν παντὸς ὑπερφυσικοῦ δόγματος· διότι ὅταν ἀφαιρέσωμεν τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ οὐσιωδέστερον αὐτοῦ δόγμα, τὴν ὑπερφυσικὴν δηλ. αὐτοῦ καταγωγὴν, τότε τί ὑπολείπεται αὐτῷ, ὥστε νὰ μὴ ἐξομοιωθῇ τοῖς φιλοσοφικοῖς συστήμασιν τοῦ Καντίου ἢ Ἐγέλου, ἢ ἄλλου τινός, ἅτινα ὅλως παροδικὰ καὶ καθ' ἑκάστην τροποποιούμενα ὅτε μὲν ἐπὶ τὰ βελτίω, πλειστάκις δὲ ἐπὶ τὰ χείρω, οὐδεμίαν αὐθεντίαν κέκτηνται, ὥσε νὰ γείνωσιν ἀσπαστὰ παρὰ τοῖς πολλοῖς; Ὁ Schwarz π. χ. προβλέπει τὸ μέλλον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ μορφώσει θεωρητικοῦ τινος Θεϊσμοῦ συνδεδεμένου μετὰ Ἱστορικοκριτικῆς ἐρεύνης τῆς Γραφῆς· ἐνῶ δ' ἀφ' ἑνὸς ἀποκρούει τὰς πανθειστικὰς καὶ ἀθέους πλάνας, ἀρνεῖται ἀφ' ἑτέρου τὸ ὑπερφυσικὸν ἐν τῷ Χριστ. ἀποχωρίζων τὸ γνήσιον περιεχόμενον τοῦ Χριστ. ὄλων τῶν ἐξωτερικῶν τελετουργιῶν, καὶ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἱστορίαν ὄλων τῶν μυθολογικῶν, καθὼς λέγει, αὐτοῦ στοιχείων. Ἀλλὰ διὰ τῆς σαθρᾶς ταύτης ἀποπειράς, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ λεγομένη αὕτη συνδιαλλαγὴ ἀποβαίνει μᾶλλον πρὸς εὐνοίαν τῆς νεωτεριζούσης ἐπιστήμης καὶ πρὸς βλάβην τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅστις ἀπογυμνούμενος παντὸς ὑπερφυσικοῦ μεταπίπτει εἰς φιλοσοφικὸν Θεϊσμόν, εἶναι καὶ ὅλως ἀκατάλληλος νὰ συνδιαλλάξῃ τὰ διεστῶτα· διότι ἐρευνῶν

(ΤΟΜ. Ζ΄.)

τες τὸν Θεϊσμόν τοῦτον θυνάμεθα εὐλόγως νὰ ἐρωτήσωμεν ποῦ ἐρεῖδεται καὶ πῶς δύναται ἡ θεωρία αὐτοῦ νὰ ἀποτελέσῃ αὐτοτελὲς σύστημα, διότι ἂν ἡ ἔρευνα τῆς τοιαύτης θεωρίας εἶναι ἐλευθέρᾳ, τότε εἰ τὸ παράδοξον νὰ μεταπέσῃ αὕτη εἰς τὸν Πανθεϊσμόν ἢ τὸν Ἰλισμόν; ἔαν ὅμως ἡ ἔρευνα τῆς θεωρίας ταύτης ὀφείλῃ ν' ἀπορρέῃ ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς πίστεως πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ Πανθεϊσμοῦ καὶ τῆς Ἀθείας, τότε εὐρίσκεται τις εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ καταμάθῃ καὶ ὀρίσῃ τὴν ἀρχὴν ταύτην· διότι μὴ ἀναγνωρίζων τὴν γνησίαν βῆσιν, δηλ. τὸ ὑπερφυσικὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὀφείλῃ νὰ ἐξαγάγῃ ταύτην ἐκ τῆς ἱστορικῆς καὶ κριτικῆς ἐρεύνης αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ λίαν ἐπικίνδυνον καὶ ἐπισηφάλῃς, ὡς ἄγον αὐθις εἰς αὐθαιρεσίαν καὶ ὑποκειμενικὰς ἀμφισβητήσεις· ἀφ' ἐτέρου δ' ἐγείρεται τὸ ζήτημα περὶ τῆς Κριτικῆς τῆς Γραφῆς, ἐκ ποίας ἀρχῆς δηλ. πρέπει αὕτη ν' ἀναχωρήσῃ· (ἐπειδὴ δὲ πρόκειται περὶ τῆς ἀποβολῆς τοῦ Ἰπερφυσικοῦ ἐν τῷ Χριστ. δὲν ἀρκοῦσι τὰ τῆς ἱστορικῆς καθόλου ἐπιστήμης ἰσχύοντα κριτήρια· διότι ἡ κριτικὴ πρέπει ν' ἀπορρέῃ τότε ἐξ ὠρισμένης τινὸς φιλοσοφικῆς θεωρίας. Ἔργον λοιπὸν τοῦ θεωρητικοῦ Θεϊσμοῦ εἶναι νὰ ἰδρύσῃ τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἐφ' ἧς δέον νὰ ἐδράζεται ἡ Ἱστορικὴ Κριτικὴ τῆς Γραφῆς· ἐπειδὴ ὅμως ὁ Θεϊσμός οὗτος πρέπει ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ μορφοθῇ εὐρισκόμεθα πάλιν ἐν μεγίστῃ ἀμφισβολῇ καὶ ἀπορίᾳ· ἔαν δὲ αὕτη ἡ τῆς Γραφῆς Κριτικὴ ὀφείλῃ νὰ ῥυθμισθῇ ἐλευθέρως κατὰ τὰς ἀρχὰς ἐκάστης Κριτικῆς ἄνευ σχέσεως πρὸς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος Θεϊσμόν, τότε ποῦ θυνάμεθα πάλιν νὰ ἐρεισθῶμεν καὶ ποίαν ἐγγύησιν νὰ ἔχωμεν, ὅτι ἀμφοτέροι θὰ φθάσωσιν εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα; Οὐδόλως λοιπὸν ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Schwarz ἐξερχόμεθα τῶν ἀμφισβητήσεων καὶ τῶν ἀγώνων, ἡ δὲ μεταξὺ νεωτερίζουσης ἐπιστήμης καὶ Χριστιανισμοῦ συνδιαλλαγῇ, ὅπως ὑπ' αὐτοῦ ἐτέθη εἶναι ἀπλοῦν φαντασιοκόπημα· Δὲν δύνανται λοιπὸν πίστις καὶ ἐπισήμη ἄνευ συγκρούσεως νὰ συμβασιώσωσι τέμνουσα ἑκατέρα ἰδίαν ὁδὸν, ὡς διατείνεται ὁ γνωστὸς Strauss, ὅστις καίτοι ἀμειλικτος τοῦ Χριστ. ἐχθρὸς συμβουλεύει τοὺς τε ἐπιστήμονας καὶ θεολόγους νὰ διάγωσιν ἐν εἰρήνῃ πρὸς

ἀλλήλους μὴ παρενοχλοῦντες ὁ εἰς τὸν ἕτερον. « Ἄς ἀφήσῃ λέγει ὁ πιστὸς ὀρθόδοξος τὸν ἐπιστήμονα καὶ οὗτος ἐκεῖνον νὰ βαδίσῃ ἐκάτερος ἡσύχως τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁδόν. Ἡμεῖς σᾶς ἐπιτρέπομεν προσθέτει, νὰ πρὸςβεύητε ὅποιανδήποτε θέλετε πίστιν, ἀφήσατε ὅμως καὶ σεῖς ἀνενόχλητον τὴν ἡμετέραν φιλοσοφίαν. Ἐὰν δὲ οἱ ἄγαν εὐσεβεῖς ἀπειρῶντο καὶ κατώρθουν ν' ἀπορίσωσιν ἡμᾶς τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτο ἠθέλομεν θεωρήσει μέγιστον κέρδος. Καίτοι δ' ἐγένοντο ψευδεῖς μεσιτεῖαι καὶ συνδιαλλαγῆς ἀπόπειραι, μόνον ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν ἀντιθέτων μερῶν δύναται νὰ φέρῃ ἀμφοτέρους πρὸς τὰ πρόσω. » Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἐκφραζομένην παρρησίαν τοῦ ἀνδρός, ἀπέναντι τῶν θεολογικῶν ὑπεκφυγῶν, μεθ' ὧν τινες ζητοῦσι νὰ καλύψωσι τὸ ἀνοιχθὲν ἤδη ῥήγμα μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ νεωτεριζούσης ἐπιστήμης. Ὁ Strauss κατὰ τοῦτο ἔχει δίκαιον, ὅτι ἀπορρίπτει τὰς ψευδεῖς πρὸς διαλλαγὴν ἀποδείρας. Τὸ τεθὲν ὅμως ζήτημα ἀποκρούεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι Χριστιανισμὸς καὶ ἐπιστήμη δὲν διίστασιν ἐν εἰρήνῃ.

(ἔπεται συνέχεια)

ΣΗ ΣΟΥΓΚΡΑΣ.

ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΠΑΙΔΑΣ.

Ἡ εἰσοδός μου εἰς τὸ Σχολεῖον.

Χθὲς εἰσῆλθον εἰς τὸ σχολεῖον. Ἠγέρθην ἐγκαίρως καὶ ἐνεδύθην ὑπὸ τῆς μητρός μου ἐπιμελέστερον τοῦ συνήθους. Ἀποῦ προεγευμάτισα, ὁ πατήρ μου με ὠδήγησεν εἰς τὸ σχολεῖον. Ἐν αὐτῷ εὔρον ἤδη πολλὰ παιδία. Περὶ τὴν ὀγδόην ὥραν εἰσῆλθεν ὁ διδάσκαλος. Ὑπηγόρευσεν εἰς ἡμᾶς τὸ πρόγραμμα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν βιβλίων, τῶν ὁποίων εἶχομεν ἀνάγκην, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὸν κανονισμόν. Ἐπειτα ἀπελύθημεν. Ἐν τῷ οἴκῳ διηγήθην πάντα εἰς τοὺς γονεῖς μου.